

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIAUS UNIVERSITETAS

ISTORIJOS ŠALTINIŲ TYRIMAI

Sudarė
Darius Antanavičius

3

UDK 930.2(093)

Is81

Knygos rengimą ir leidimą finansavo
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
Sutartis Nr. LIT-1-4

Recenzavo

Mindaugas Paknys (*Lietuvos kultūros tyrimų institutas*)

Redaktorių kolegija:

Darius Antanavičius

(*Lietuvos istorijos institutas*)

Darius Baronas

(*Lietuvos istorijos institutas*)

Zenonas Butkus

(*Vilniaus universitetas*)

Artūras Dubonis (pirmininkas)

(*Lietuvos istorijos institutas*)

Mathias Niendorf

(*Kylio universitetas*)

Rimvydas Petrauskas

(*Vilniaus universitetas*)

Irena Valikonytė

(*Vilniaus universitetas*)

Visi leidinio straipsniai recenzuoti dviejų mokslininkų

TURINYS

Pratarmė	7
--------------------	---

Straipsniai

Artūras Dubonis

Kelios Lietuvos istorinės geografijos XIII–XIV a. problemos: tarp teorijos ir šaltinių tyrimų praktikos	11
On some problems of 13–14th c. Lithuanian historical geography: between a theory and a practical investigation of the sources. <i>Summary</i>	21

Darius Baronas

Žemaičių krikštas Jono Dluogošo „Kronikos“ šviesoje	23
The conversion of Žemaitija to the Roman Catholic faith as seen through the chronicle of Jan Długosz. <i>Summary</i>	30

Tomas Čelkis

Privačios žemėvaldos ribų nustatymas ir žymėjimas XV–XVI a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje	31
Grand Duchy of Lithuania private land-ownership lines setting and marking in the 14th – 16th centuries. <i>Summary</i>	58

Reda Bružaitė

LDK parapinės dvasininkijos ir pasauliečių teisminiai ginčai XVI a. (Lietuvos Metrikos teismų bylų knygų duomenimis)	59
Lawsuits between parish clergy and lay persons in the 16th century in the light of the court records books of the Lithuanian Metrica. <i>Summary</i>	83

Raimonda Ragauskienė

„Dingę istorijoje“: XVI a. LDK privačių archyvų dokumentų dinamika	85
“Lost in history”: the movements of documents within the private archives in the Grand Duchy of Lithuania in the 16th century. <i>Summary</i>	109

Darius Antanavičius

„Cnotliwy Litwin“ (1592 m.) autorius ir teksto šaltiniai	111
The work „Cnotliwy Litwin“ (1592): its author and sources. <i>Summary</i>	127

Živilė Nedzinskaitė

LDK jėzuitų retorikos ir poetikos paskaitų rankraščiai: teorijos ir praktikos dermė	131
The manuscripts of Jesuit courses of study in rhetoric and poetics in the Grand Duchy of Lithuania: a harmony of theory and practice. <i>Summary</i>	151

Agnė Railaitė

Jonas Skarulskis ir jo ryšiai su Kantakuzenais: Kauno maršalaičio vestuvių epitalamijo tyrimas	153
John Skarulskis and his relationship with the Cantacuzenes: a study in the epithalamium of the son of the marshal of Kaunas. <i>Summary</i>	164

Adam Stankevič

Skilusių tribunolinių seimelių problema ir jos sprendimas 1779 m.	167
The problem of duplication of the Tribunal dietines and their resolutions in 1779. <i>Summary</i>	178

Šaltinio publikacija

Irena Valikonytė

Pirmasis Lietuvos Statutas Žemaitijoje	179
The First Statute of Lithuania in Žemaitija. <i>Summary</i>	194

Recenzijos

V. Ališauskas, T. Jaszczolt, L. Jovaiša, M. Paknys, <i>Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.</i>	195
<i>Akty cechów wileńskich 1495–1759</i>	199
<i>Lenkijos–Lietuvos valstybės padalijimų dokumentai.</i>	202
<i>Pabaisko dekanato vizitacija 1782–1784 m. = Visitatio decanatus Pobojscensis iussu et voluntate Ignatii Jacobi Massalski episcopi Vilnensis A. D. 1782–1784 peracta</i>	207
Santrumpos	213
Apie autorius.	215
Autoriams	217
Guide for Authors.	221

ŠALTINIO PUBLIKACIJA

PIRMASIS LIETUVOS STATUTAS ŽEMAITIJOJE

Irena Valikonytė

Šių laikų istorikai, tyrinėjantys intensyvių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) visuomenės modernėjimą XVI a., sutaria, kad šį procesą bene geriausiai atskleidžia aukšto lygio teisės sistema, įkūnyta trijuose Lietuvos Statutuose. Vienas iš pačių iškiliausių šio teisės, istorijos ir kultūros paminklo tyrėjų Juliusas Bardachas yra pabrėžęs unikalų LDK teisės kodifikavimo dinamiškumą, kuris „buvo retas epochoje, kai kartą išleisti įstatymai dažniausiai likdavo galioti per amžius“. Jau Pirmojo Lietuvos Statuto (toliau – PLS) rengimas, pasak J. Bardacho, buvo ambicinga Lietuvos valstybės programa. Tiesa, tos programos, grindžiamos maksima „Šalis statoma ant teisės pamatų“, įgyvendinimas užtruko daugiau nei dvidešimt metų.

Nepaisant gausios dviejų šimtmečių PLS istoriografijos², daugelis šio kodekso problemų dar tebelaukia specialių tyrimų, tarp jų – ir Statuto normų laikymasis įvairių instancijų teismuose³ bei Statuto santykis su kitomis teisės sistemomis⁴.

Kaip žinoma, 1529 m. rugsėjo 29 d. Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo įsake, paskelbusiame PLS veikiančiu visoje LDK, taip pat ir pačiame Statute (VI skyriaus „Apie teisėjus“ įvade), buvo nurodoma, kad nuo tos dienos visi valstybės urėdininkai ir teisėjai „neturi mūsų valdinių kitaip teisti bei tvarkytis, tik šita rašytine teise, kurią visiems mūsų Didžiosios Kunigaikštystės valdiniam

1. J. Bardach, *Statuty litewskie a prawo rzymskie*, Warszawa, 1999, p. 7.

2. Plačiau žr. J. Bardach, *op. cit.*, p. 14, 29–32; С. Лазутка, И. Валиконите, Э. Гудавичюс, *Первый Литовский Статут (1529 г.)*, Вильнюс, 2004, p. 12–44.

3. Ана Чорошkievič (žr. А. Л. Хорошкевич, „...у статут угленувши...“. Из истории практического применения Первого Статута Великого Княжества Литовского 1529 года“, *Памяти Лукичева*, Москва, 2006, p. 80–86), deja, apsiribojusi tik vienoje – vadinamojoje Lietuvos Metrikos 9-ojoje Teismų bylų – knygoje (t. y. nr. 228) užfiksuotais keliais Statuto panaudos Vitebsko vaivados Motiejaus Vaitiekaičio Jonaičio Kločkos teisme atvejais, prieina prie abejotinos išvados, kad Vitebske jau XVI a. 4 deš. aktyviai vadovautasi Statuto normomis „pirmiausia baudžiamose bylose“ (ten pat, p. 86).

4. A. B. Zakrzewski, „Statuty w kulturze prawnej Wielkiego Księstwa Litewskiego“, *Pirmasis Lietuvos Statutas ir epocha. Straipsnių rinkinys*, sudarė I. Valikonytė ir L. Steponavičienė, Vilnius, 2005, p. 177–194.

suteikėme⁶⁵. Taigi nuo šv. Mykolo dienos visi teismo funkcijas vykdančios urėdininkai, nagrinėdami ir sprenddami bylas, turėjo griežtai laikytis PLS normų. Vadinas, ne tik Ldk kanceliarija, bet ir visi teismai privalėjo turėti Statuto tekstą. Nors dar 1522 m. valdovas buvo įsakęs teisiną išspausdinti („idant šis mūsų Statutas pasiektų kiekvieno asmens žinią⁶⁶“), tačiau net visiškai baigtas redaguoti ir 1529 m. Vilniaus seime priimtas Statutas taip ir liko neišspausdintas. O minėtame 1522 m. edikte Žygimantas Senasis įsakmiai nurodė, kad teisingumas turės būti vykdomas „atvertus knyga ir perskaičius Statutą“⁶⁷. Todėl visoms teismą vykdančioms įstaigoms ir teisėjams teko pasirūpinti įsigyti bent vieną jo egzempliorių, kitaip tariant, reikėjo nuo seime priimto originalo nusirašyti kopiją. Vadinas, per labai trumpą laiką Vilniuje lankėsi daugybė raštininkų iš artimų ir tolimų LDK sričių ir jie nukopijavo ne vieną dešimtį PLS nuorašų⁶⁸. Galima manyti, kad ilgainiui tokius nuosavus nuorašus arba kurio nors iš jų kopiją įsigyti pasirūpino ir asmenys, kurie nevykdė teisėjo funkcijos, bet norėjo „šalies teisę“ turėti „po ranka“. Apie tai byloja 1547 m. Vilniaus seime duotas Ldk Žygimanto Augusto nurodymas dar savo tėvo Žygimanto Senojo Brastos seime priimtus nuostatus įrašyti ne tik į „savo valdovišką Statutą“, bet taip pat ir į ponų tarėjų, seniūnų ir laikytojų, netgi į visų kunigaikštaičių ir ponaičių „savuosius statutus“⁶⁹. Bet, žinoma, toli gražu ne visi net ir bajorijos elitui priklausantys ponai turėjo savąją Statuto kopiją⁷⁰.

Pastaruoju metu suintensyvėjęs XVI a. pirmosios pusės Lietuvos Metrikos knygų (ypač – Teismų) publikavimas pateikia naujos ir įvairesnės informacijos apie teismo proceso procedūrą PLS galiojimo metu. Į Ldk, Ponų tarybos ir vaivadų teismų knygas įrašyti dokumentai leidžia teigti, kad teismo metu PLS nuorašas beveik visada būdavo ant teisėjo stalo. Apie tai kalba teismo raštininkų užfiksuotas dažnas teisėjo, nagrinėjančio bylą, nurodymas atversti ir perskaityti Statutą: *и мы казали Статута / Статут земский перед собою отворити*^{71/}

5. *Pirmasis Lietuvos Statutas*, t. 2, d. 1: *Tekstai senąja baltarusių, lotynų ir senąja lenkų kalbomis*, Vilnius, 1991 (toliau – PLS), p. 158. Plg. I. Valikonytė, S. Lazutka, E. Gudavičius, *Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.)*, Vilnius, 2001, p. 176.

6. S. Lazutka, „Pirmojo Lietuvos Statuto 1522 metų redakcijos mįslė“, *Tarp istorijos ir būtovės. Studijos prof. Edvardo Gudavičiaus 70-mečiui*, sudarė A. Bumblauskas ir R. Petrauskas, Vilnius, 1999, p. 296 (vertė S. Narbutas).

7. Ten pat, p. 296.

8. I. Valikonytė, S. Lazutka, E. Gudavičius, *op. cit.*, p. 69–70.

9. *Русская историческая библиотека*, t. 30: *Литовская Метрика. Книги публичных дел*, Юрьев, 1914, nr. 3, skilt. 148.

10. Neatsitiktinai Leonas Sapiega garsiojoje Trečiojo Lietuvos Statuto dedikacijoje visiems LDK luomams iškeldamas jo išspausdinimo – „kaip patogesnio ir lengvesnio kelio teisei pažinti“ – svarbą, pripažino, kad lig šiol, t. y. iki 1588 m., „ne kiekvienas galėjo turėti Statutą dėl sunkaus ir ilgo pergašinėjimo“ (žr. *Статут Вялікага Княства Літоўскага 1588. Тэксты. Даведнік. Каментарыі*, Мінск, 1989, p. 48). Plg. Reginos Koženiauskienės vertimą: R. Koženiauskienė, *XVI–XVIII amžiaus prakalbos ir dedikacijos*, Vilnius, 1990, p. 105.

11. *Lietuvos Metrika (1533–1535). 8-oji Teismų bylų knyga*, parengė I. Valikonytė, S. Lazutka, N. Šlimienė, Vilnius, 1999, nr. 33, 60, 64 ir kt.

*перед собою чести*¹². Tokiais atvejais galima būtų tikėtis, kad konkreti Statuto norma, kuria buvo remiamasi teisme, t. y. atitinkamas jo straipsnis, dokumente bus tiesiog pacituotas. Ir iš tiesų tuomet teisėjų sprendime cituojamo teksto ir atitinkamo Statuto straipsnio tekstologinės skirtybės yra minimalios¹³, ypač jei po minėtos frazės į protokolą būdavo įrašoma kita: *ино в Статуте такъ стоит описано / такъ пишеть*. Tačiau konkretus Statuto straipsnis teismo dokumente ilgokai nebuvo nurodomas. Teisėjai paprastai pasitenkindavo ganėtinai abstrakčia nuoroda *И мы, тому порозумевшы и того артыкула в Статуте писаного выслужавшы*¹⁴ ir straipsnio numerio neatskleisdavo. Kol kas anksčiausią konkrečių PLS straipsnių nuorodą aptikome 1541 m. byloje, kurią nagrinėjo valdovo paskirtieji Ponų tarybos nariai: *выслужавшы их в том з obu сторон [...] и взглянувши в Статута земьские, яко стоит(ь) в розделе первомъ в члонькох осмьнацать и двадцать четвертомъ [...]*¹⁵. Tačiau dažniausiai teismo dokumentuose būdavo tiesiog įrašoma, kad sprendimas priimtas *водлуг / водле Статуту*, ir atitinkama norma ne cituojama, o atpasakojama¹⁶. Turint omenyje, kad teismas dar dažnai buvo „keliaujantis“, manytina, kad vietos dignitoriai (vaivados arba Žemaitijos seniūnas), kai jiems tekdavo nagrinėti bylas ne savo centrinėje rezidencijoje, Statuto kopiją veždavosi su savimi. Tačiau tokią prielaidą patikrinti keblu, nes net ir Vilniuje priimti įvairių teismų teisėjų sprendimai toli gražu ne visada buvo argumentuojami, nurodant Statutą. Pavyzdžiui, į Lietuvos Metrikos vadinamąją šeštąją (nr. 225) Teismų bylų knygą įrašytuose jau Žemaitijos seniūno urėdą gavusio Motiejaus Vaitiekaičio Jonaičio (Kločkos) teismo dokumentuose tik dukart aptinkame jo nurodymą „atversti Statutą“¹⁷, o dar dviejų bylų sprendimai tiesiog buvo motyvuojami Statutu¹⁸. Atkreiptinas dėmesys, kad visos keturios šios bylos buvo nagrinėtos Šaukėnuose, nors vykdyti teismą tuo metu jam teko ir Vilkijoje, Ariogaloje, Dotnuvoje ir kt. Bet tai neįrodo, kad Statuto nuorašą seniūnas turėjo tik Šaukėnuose.

Kita vertus, vis dėlto sunku įsivaizduoti, kad kiekvienas, turintis teisę vykdyti teismą, būtų įsigijęs Statuto kopiją. Juk PLS galiojimo laikotarpiu (iki XVI a. vidurio teismų reformos) teismo instancijų hierarchija buvo sudėtinga ir ganėtinai

12. *Lietuvos Metrika (1540–1543). 12-oji Teismų bylų knyga*, parengė I. Valikonytė, N. Šlimienė, S. Viskantaitė-Saviščevienė, L. Steponavičienė, Vilnius, 2007, nr. 119, p. 112.

13. S. Lazutka, I. Valikonytė, J. Sinkevičiūtė, „Įvadas“, *Lietuvos Metrika. 8-oji Teismų bylų knyga*, p. XIX, XXI.

14. *Lietuvos Metrika (1528–1547). 6-oji Teismų bylų knyga*, parengė S. Lazutka, I. Valikonytė, Vilnius, 1995, nr. 242, p. 173.

15. *Lietuvos Metrika (1540–1541). 10-oji Teismų bylų knyga*, parengė S. Lazutka, I. Valikonytė, S. Viskantaitė-Saviščevienė, Vilnius, 2003, nr. 146, p. 91.

16. S. Lazutka, I. Valikonytė, J. Karpavičienė, „Įvadas“, *Lietuvos Metrika. 6-oji Teismų bylų knyga*, p. LIV–LVII; A. Л. Хорошкевич, *op. cit.*, p. 82–83, 86.

17. *Lietuvos Metrika. 6-oji Teismų bylų knyga*, nr. 338, 376.

18. Ten pat, nr. 345, 369.

marga¹⁹. Kaip žinoma, buvo bylinėjamosi ir dominijos, ir kuopos, ir vadinamuo-
siuose trečiųjų teismuose. Iš kur ir kaip šių, ypač vienai bylai nagrinėti suformuo-
to teismo teisėjai įsigydavo Statuto kopiją? Kaip greit jie sužinodavo apie priimtus
papildomus Statuto straipsnius? Gal jie per kažkokį laikotarpį sugebėdavo išmokti
(įsisavinti) rašytinės teisės reglamentuotas normas taip pat tvirtai, kaip anksčiau
galiojusios paprotinės teisės? Taigi PLS nuorašų kelias į provinciją ir jo naudojimo
žemesnėse teismo instancijose modelis dar nėra išaiškintas.

Nors kaip jau sakyta, Statuto teksto panauda valdovo teismo (ir jo atšakų), Ponų
tarybos ir vaivados teismuose nekelia abejonių, nes yra gausiai dokumentuota²⁰, že-
mesniuosiuose vietininkų ir dvarų laikytojų bei kuopos teismuose priimtų sprendimų
pagrindimas dar tirtinas. Todėl didelį susidomėjimą kelia šaltiniai, atskleidžiantys
rašytinės teisės reikšmę tokių teismų procese. Neabejotina, kad toliau publikuojami
dokumentai neatsitiktinai pateko į vieno iš žymiausių XX amžiaus Lietuvos istorikų
akademiko Konstantino Jablonskio (1892–1960) akiplotį. Jis visą savo kūrybos metą
bene svarbiausią dėmesį ir daugiausia laiko skyrė Lietuvos istorijos šaltiniams rinkti
ir skelbti²¹. Per pastarąjį dešimtmetį, minint mokslininko 110-ąją gimimo sukaktį,
buvo ne tik paskelbta jo palikimą vertinanti mokslinių darbų rinktinė²², bet ir atnau-
jinti bandymai supažindinti mokslo visuomenę su K. Jablonskio surinktų šaltinių
lobynu²³. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje,
asmeniniame K. Jablonskio fonde²⁴, saugomos Lietuvos istorijos šaltinių kolekcijos
turinys rodo, kad mokslininkas nuolat rinko medžiagą Žemaitijos istorijai. Teisės
istorijos specialistą taip pat labai domino PLS tyrimai. Kaip žinoma, jis buvo pa-
kviestas redaguoti Baltarusijos mokslų akademijos Teisės skyriaus darbuotojų ren-
giamą spausdinti PLS leidimą²⁵. Tačiau išlikęs jau sunkiai sirgusio mokslininko su-

19. Plačiau žr. V. Andriulis, M. Maksimaitis ir kt., *Lietuvos teisės istorija*, Vilnius, 2002, p. 161–169; J. Machovenko, *Teisingumo vykdymas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Diskusiniai klausimai*, Vilnius, 2007, p. 11–18, 39–54, 67–68.

20. Maža to, esama ne vieno fakto, rodančio, kaip atsakingai teisėjai ieškodavo teisyne atitinkamo atvejo, o neradę tuoj informuodavo valdovą (žr. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 15 (1528–1538). Užrašymų knyga 15*, parengė A. Dubonis, Vilnius, 2002, nr. 114, p. 146: „[...] то ся намъ ново прыдало [...], а въ статугах прав писаных того артыкула нет, якобы то мяло сужоно быти [...]“).

21. Plačiau apie tai žr. J. Jurginis, „Konstantino Jablonskio palikimas“, K. Jablonskis, *Lietuvių kultūra ir jos veikėjai*, sudarė V. Merkys, Vilnius, 1973, p. 3–20; V. Žukas, „Prof. K. Jablonskio bibliografija“, *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*, t. 4, Vilnius, 1965, p. 155–206; V. Merkys, *Konstantinas Jablonskis*, Kaunas, 1991, p. 61, 73–79, 115–123.

22. *Konstantinas Jablonskis ir istorija*, sudarė E. Rimša, Vilnius, 2005.

23. Žr. Antanas Mackavičius, *Žemaitijos valsčių surašymas 1537–1538 m.*, parengė K. Jablonskis, spausdinti parengė A. Baliulis, Vilnius, 2003; Z. Kiaupa, „Archyvinės smulkmenos iš Konstantino Jablonskio rinkinių“, *Lietuvos istorijos metraštis* (toliau – LIM), 2001/1, Vilnius, 2002, p. 169–176; 2001/2, Vilnius, 2002, p. 207–212; 2002/2, Vilnius, 2003, p. 149–156.

24. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAB RS), f. 256.

25. *Статут Великого Княжества Литовского 1529 года*, под ред. акад. К. Яблонскиса, Минск, 1960.

sirašinėjimas su publikacijos rengėjais liudija, kad pastarieji toli gražu neatsižvelgė į argumentuotas ir gana griežtas redaktoriaus pastabas²⁶. O K. Jablonskio sumanymas šį kodeksą išversti į lietuvių kalbą buvo tik pradėtas įgyvendinti²⁷.

Todėl iš mokslininko fonde esančių kelių tūkstančių Lietuvos istorijos tyrimams vertingų dokumentų nuorašų ir išrašų iš įvairių Lietuvos archyvų ir bibliotekų rankraštytųjų bei privačių rinkinių šiai publikacijai parinkti trys vienoje byloje esantys dokumentai²⁸, liudijantys PLS naudojimą Žemaitijos teismų procese XVI a. penktąjį dešimtmetį, taip pat atskleidžiantys šio regiono bajorų požiūrį į šį statutą ir paprotinę teisę, jų teisinę sąmonę ir teisingumo sampratą XVI a. viduryje.

Pirmieji du skelbiami 1541 m. dokumentai yra to paties ir, kaip galima suprasti, senokai besitęsiančio Joscvainių valsčiaus valdovo arklininkų ir Veliuonos pavieto valdovo bajorų Lipnevičių iš Ruoščių teismo ginčo dalys. Vienas iš jų (nr. 2) – 1541 12 25 Ldk Žygimanto Senojo raštas dvaro paiždininkui, Veliuonos laikytojui Jonui Andriejevičiui Soltanui²⁹ – publikuojamas tik todėl, kad padeda geriau suprasti bylos, kurios baigtis rūpėjo ir valdovui, sunerimusiam dėl jo valdinių ketinimo *с панства нашого [...] выходить*, esmę. O pirmasis (nr. 1) – 1541 09 27 Ruoščiuose surašytas dviejų valdovo dvarų laikytojų: Veliuonos – valdovo dvaro paiždininkio Jono Andriejevičiaus Soltano³⁰ ir Joscvainių – kunigaikščio Mykolo Jonavičiaus Osovicchio³¹ paskirtųjų (*з руки*) teisėjų nagrinėtos bylos sprendimas³² – pirmiausia leidžia konstatuoti, kad išvažiuojamasis teismo procesas vyko vadovaujantis PLS, kurį teisėjai, kaip to meto šaltiniuose įprasta, įvardija daugiskaitos forma ir dviem terminais („valdovo statutai“ ir „šalies teisė“), normomis. Tačiau šis dokumentas atskleidžia kituose šaltiniuose dar neaptiktą, matyt, savaime suprantamą, praktiką, kai abiejų šalių teisėjai naudodavosi savaisiais Statuto egzemplioriais (nuorašais). Mat į šią bylą atvykusi Joscvainių laikytojo paskirtų teisėjų „komanda“, iškilus klausimui, kurios šalies liudytojai yra tinkamesni liudyti, pasiūlė antrosios šalies teisėjams atsiversti *свои статуты господарьскии*. Tačiau šie, pareiškę *мы своих статут не маемъ*, prašė paiždininkio pasiųstuosius teisėjus *свои статуты господарьскии [...] отворити*. Beje, šio teismo procesą užfiksavusiame dokumente susiduriame

26. Žr. I. Valikonytė, S. Lazutka, E. Gudavičius, *op. cit.*, p. 115.

27. Ten pat, p. 115–116.

28. LMAB RS, f. 256, b. 3529.

29. Ten pat, l. 31–35.

30. Veliuonos laikytojas 1509–1554 m. Žr. И. Малиновский, *Рада Великого Княжества Литовского в связи с Боярскою думою древней России*, d. II, leidimas 2 (1492–1569), Томск, 1912, p. 425. Plg. E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas 1409–1566 metais*, Vilnius, 2010, p. 295.

31. Joscvainių laikytojas 1525–1546 m. Žr. A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI wieku*, Warszawa, 1887, p. XXIX; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 12 (1522–1529). Užrašytų knyga 12*, parengė D. Antanavičius ir A. Baliulis, Vilnius, 2001, nr. 488, p. 388; nr. 620, p. 476; LMAB RS, f. 256, b. 3529, l. 17v, 31; E. Saviščevas, *op. cit.*, p. 295.

32. LMAB RS, f. 256, b. 3529, l. 17–19. Už šio dokumento nuorodą nuoširdžiai dėkoju dr. Eugenijui Saviščevui.

su ištis retu atveju, kai vienos šalies teisėjai su savo liudytojais ne tik pasitraukia iš teismo nebaigę proceso, bet netgi po pakartotinio antrosios šalies teisėjų raginimo atsisako išklaudyti Statute įrašytą straipsnį: *мы статут господарьских не хотим слухати, даемъ то до вырочу господарьского*. Kita vertus, ši frazė liudija didžiulį pasitikėjimą valdovo – aukščiausio ir teisingiausio teisėjo – autoritetu, faktas, kad tas pats valdovas ir išleido Statutą, tarsi ignoruojamas.

Trečiasis skelbiamas dokumentas (nr. 3) – 1546 07 20 Žemaitijos paseniūnio ir Viduklės tijūno Grigaliaus Triznos³³ tarnybininko Steckaus Petraičio³⁴ kartu su Žemaitijos žemioniu Stanislovu Jonušaičiu kuopos teisme Nemakščiuose priimtas sprendimas³⁵. Šiems teisėjams teko išnagrinėti du tų pačių bylininkų, Beržėnų žemionių, skundus. Dokumentas įdomus keliais požūriais. Pirmiausia jis svarbus lietuvių paprotinės teisės veikimo Statuto epochoje tyrėjams³⁶, nes šie bylininkai, teikdami įrodymus kuopos teisme, pasinaudojo paprotinei teisei būdinga lažybų forma, vienas statydamas, o kitas pristatydamas kepurę „prie“ liudytojų. Antra, šis dokumentas vertingas tiriant ikistatutinio laikotarpio teiseną ir jos santykį su PLS normomis Žemaičiuose. Faktas, kad kuopos teisėjai 1546 m. leido bylą laimėjusiam ieškovui pačiam (!) pasirinkti patirtų nuostolių atlyginimo būdą (*Што хочъ мети вказано: шкоды з боемъ и з навезкою, а квалтъ*), ir tik po teismą stebinčių valdovo bajorų pastabos, kad „ankstesnieji“ Žemaitijos seniūnai tokiose bylose esą niekada nepriteisdavę smurtinės, o tik atlygį už žalą, nutarė galutinio sprendimo teisę atiduoti Žemaitijos paseniūniui, leidžia spėti, kad teisėjus paskyrusio urėdininko „teisingumu“ buvo pasitikima labiau, nei jau pusanthro dešimtmečio galiojančiu Statutu. Taip manyti verčia faktas, kad tie patys teisėjai, nagrinėdami antrą skundą, jau bandė remtis Statutu. Beje, dokumente teigiama, kad jie, nagrinėdami bylą, pasižiūrėjo *в статута, вставу и ухвалу господарскую, гдежъ описует о артикуле [...]*. Tačiau čia pat įrašyto, tarsi pacituoto straipsnio (vadinamojo artikulo) mums žinomuose nuostatuose nėra. Bet PLS VIII skyriaus 19 straipsnyje iš tiesų išdėstyta normos, kurią teisėjai laisvai interpretavo, esmė³⁷. Nors dokumentą surašiusiojo retorika sudaro įspūdį, tarsi šis straipsnis turėjęs būti visuose trijuose dokumentuose. Tačiau galima kelti hipotezę, kad teisėjai iš tiesų turėjo ne tik Statuto, bet ir kažkokių ankstesnių valdovo ir seimo nuostatų bei nutarčių nuorašus, t. y. tam tikrą

33. Žemaitijos paseniūnis 1546–1554 m. Žr. E. Saviščevas, *op. cit.*, p. 352.

34. Viduklės tijūno vietininkas 1546–1551 m. Žr. E. Saviščevas, *op. cit.*, p. 290, 19 išn.

35. LMAB RS, f. 256, b. 3529, l. 103–105.

36. W. Kulisiewicz, „Postawienie czapki“ – studium z dziejów litewskiego postępowania sądowego w XV i XVI wieku“, *Czasopismo Prawno-Historyczne*, t. 34, d. 1, 1982, p. 1–29; I. Valikonytė, „Zwyczaj stawiania czapki: szczególny aspekt kultury prawnej Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI wieku“, *Litwa w epoce Wazów. Prace ofiarowane Henrykowi Wisnerowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, pod. red. W. Kriegseisena i A. Rachuby, Warszawa, 2006, p. 191–206.

37. PLS, p. 236–237.

(galbūt nuolat papildomą) įstatymų rinkinį³⁸ ar „ryšulėlių-sąsiuvinuką“, kuriame ir ieškojo bylai išspręsti reikalingos normos-įstatymo.

Taigi šie K. Jablonskio aptikti ir nukopijuoti Lietuvos istorijai svarbūs ir įdomūs teismų aktai (tokį istoriko vertinimą rodo trumputės jo pastabos dokumentų nuorašuose), tikėtina, paskatins teisinės kultūros ir socialinių problemų XVI a. pirmojoje pusėje Žemaitijoje tyrimus.

Publikavimo principai. Konstantino Jablonskio fondą tyrinėjantys istorikai ir bibliografai pastebėjo, kad mokslininkas aptiktus jį sudominusius dokumentus, ypač teismų aktų knygoje, nurašinėjo ne ištisai, o tik juose transumuotus senesnius dokumentus³⁹. Tokia ir čia skelbiamų dokumentų nuorašų kilmė. K. Jablonskis pavadinimų jiems nesukūrė, o tik nurodė, iš kokio įrašo jie nurašyti. Visų trijų publikuojamų dokumentų gudiškus tekstus K. Jablonskis nurašė kirilika. Be abejo, mokslininkas laikėsi tam tikrų teksto transkribavimo principų, kurie per ilgus darbo dešimtmečius truputėlį kito⁴⁰. Tačiau, kaip matyti iš skelbiamų dokumentų nuorašų pabaigoje paliktų K. Jablonskio autografų, visi jie buvo nurašyti 1942 m., todėl jų transkribavimo principai iš esmės vienodi. Nors dabartiniu metu skelbiant XVI a. LDK dokumentus kirilika laikomasi kiek kitokių archeografinių principų, šioje publikacijoje buvo stengiamasi išsaugoti K. Jablonskio vartotuosius, kaip ir jo sutvarkytą skyrybą. Tačiau, kadangi visas kirilikos raides jis nurašydavo taip, kaip rasdavo šaltinyje, šioje publikacijoje XX a. antrojoje pusėje nevartotoms raidėms transkribuoti naudojami šiuolaikinės kirilikos atitikmenys. K. Jablonskis virš eilutės iškeltą raidę įrašydavo į eilutę, pažymėjęs tą raidę apostrofo ženklu, pvz., *m'*. Sutrumpintus žodžius jis išskleisdavo, pabraukdamas savo įrašytąsias raides, pvz., *o*. Defektuotus ir neišskaitomus žodžius pažymėdavo daugtaškiu lenktiniuose skliausteliuose, pvz., (...). Aptikęs raštininko klaidingai parašytus žodžius, į nurašytą tekstą įrašydavo, jo nuomone, teisingą, išnašoje nurodydamas klaidingą (originalo) variantą. O, jo galva, rankraštyje trūkstantus (praleistus) žodžius arba jų dalis įrašydavo kartais lenktiniuose, kartais laužtiniuose skliausteliuose.

Kopijuodamas dokumentą, mokslininkas visada nurodydavo jo saugojimo vietą, dažniausiai vartodamas saugyklų pavadinimų santrumpas (čia skelbiamų do-

38. Taip manyti leidžia ne tik XVI a. paplitęs *Summa rerum* reiškiny, bet ir Rusijos nacionalinės bibliotekos Rankraščių skyriaus 293 fonde saugomas atskiras vieno PLS straipsnio nuorašas, išduotas etmonui ir, kaip nurodyta dokumente, „выписан с книг королевских“ (*Радзивилловские акты из собрания Российской национальной библиотеки*, сост. М. М. Кром, Москва–Варшава, 2002, nr. 19, p. 72). Kadangi šis II skyriaus 5 str. visiškai atitinka į vadinamąjį Dzialinskio nuorašą įrašytą tekstą, akivaizdu, kad tai nebuvo supažindinimas su kokiu nors Statuto normų papildymu. Greičiau tai rodo, jog etmonas tuo metu neturėjo Statuto „po ranka“.

39. R. Jasas, „Konstantino Jablonskio rankraštinių palikimas: K. Jablonskio fondo apžvalga“, *Lietuvos istorijos metraštis. 1988 metai*, Vilnius, 1989, p. 203; Z. Kiaupa, *op. cit.*, LIM, 2001/1, p. 171.

40. A. Baliulis, „Akademiko Konstantino Jablonskio šaltinių skelbimo principai“, *Konstantinas Jablonskis ir istorija*, p. 23–29.

kumentų nuorašuose – VVA, t. y. Vilniaus valstybinis archyvas)⁴¹. Visų šių nuorašų lapų paraštėse liko K. Jablonskio pieštuku įrašytos pastabos ir pabraukimai, kurie atskleidžia jo mokslinius interesus. Akivaizdu, kad istorikui rūpėjo lietuvių paprotinės ir rašytinės teisės problemos, lituanika gudų (rusėnų) raštijoje, valstiečių kategorijos ir jas įvardijusi terminija ir pan. Antra vertus, tokie įrašai atskleidžia mokslininko darbo su šaltiniais techniką. Todėl šioje publikacijoje visos K. Jablonskio rankos paliktos pastabos ir ženklai nurodomi.

Kiekvieną iš skelbiamų dokumentų K. Jablonskis rašalu nurašė į atskirą poros lapų sąsiuvinuką, užpildydamas abi lapo puses, kurias sunumeravo pieštuku. Tačiau fondo tvarkytojai, į atskirą 3529 bylą sudėję tam tikrus dokumentus, visų jų lapus sunumeravo ištiesai. Todėl pastaroji paginacija ir nurodyta šioje publikacijoje. Ženklas // ir po jo laužtiniuose skliausteliuose įrašytas numeris žymi nuorašo naujo lapo pradžią. Tokį pat ženklą, tik be lapo nuorodos, K. Jablonskis vartojo savo nurašomo dokumento (originalo) lapo pabaigai žymėti. Aiškumo dėlei visos K. Jablonskio pastabos išnašose žymimos inicialais *K. J.*, o mūsų pastabos spausdinamos kursyvu.

1. // [l. 31]¹ 1541 m. rugsėjo mėn. 27 d.

Iš įrašo 1585 m. gruodžio mėn. 7 d. Žemaičių pono Mikalojaus Tolvaišio sprendime – VVA 19518a²

Под летъ бож'его нарожен'я тисеча пят'сот сорок пер'вого, индикта пет'над'цатого, сен'тебра двад'цать семого. З роз'казан'я его мил'ости пана Ивана Ан'дреевича, подскар'бьего двор'ного гос'подаря короля его милости, дер'жавъцы велен'ского, мы суд'и з руки его милости, я Ан'дреи Петрович Белевича а Роман Лукашевичъ, хоружы высокодвор'скийи, Стас Бар'тошевичъ, Ян Семаш'кович, а пры нас был намесник жосетъскийи Иван и бояре гос'подарьскийи велен'ского повету Богдан Сипович, Богуш Олех'новичъ, ³Мар'тинъ Якубовичъ, Бал'тromeи Миколаевичъ, Миколаи Семаш'кович³, Некрашъ Кер'ковичъ, Волод'ко Виз'боровичъ, Станис'лав Юш'кович, Петръ Виз'борович, Богдан Бер'натович, – з руки его мил'ости князя Михаила Ивановича Осовиц'кого, дер'жавъцы ясвен'ского суд'и были Станис'лав Миц'кевич Скин'дир, Воитех Стан'кевич Простевича, Матеи Хрищоновичъ Забела, Юр'и Ан'дрoшевичъ, // [l. 31v] Мар'тин Бор'ткович, Щепан Вист'кович, – смотрели есмо того дела. Стояли перед нами очевисто: жаловали намъ люди

41. Dabar šie dokumentai saugomi Lietuvos valstybės istorijos archyve, Senųjų aktų fonde, tačiau šiai publikacijai originalai nebuvo naudojami.

Nr. 1

1. *K. J. pastaba pieštuku lapo viršuje dešinėje pusėje: posednik kopa pašym (?)*

2. *K. J. pastaba pieštuku: p. 8–11.*

3-3. *Prie šios eilutės K. J. pastaba pieštuku kairėje paraštėje: Daukša?*

гос'подарьскіи конюхи волости ясвен'ское на имя Слукъ⁴ Якубовичъ, Богдан Вешунас, Семаш'ко Якелович, Ян Нар'бутович, Едъко Дов'наровичъ, Люд'ко Нар'кгелович, Матеи Миколаевичъ и зъ поплеч'ники своими на бояръ гос'подарьских велен'ского повету Лип'гневичовъ у Роццахъ, на Якуба Рак'глевича, на Дов'ята Мед'киновича, на Яна Юш'ковича, на Романа Тов'ткевича, на Воитка Еиниковича, на Паца Кясминовича, на Томаша Мит'кевича, на Яна Ман'вилевича, на Миколая Пужовича и на их всихъ поплеч'никовъ, штож деи они наши отъчизны зем'ли и пророб'ки и сеножати от'нимаютъ кгвал'том, правомъ не перепер'шы; якожъ есмо о⁵ тыи зем'ли и о⁶ пророб'ки и сеножати жаловали не одно кротъ его мил'ости пану Ивану Ан'дреевичу под'скар'бему, якож мы маемъ з ними границу реч'ку Кеиструпу, и пан Иван под'скар'бии намъ о тыи зем'ли и пророб'ки и сеножати справед'ливости вчинити не хотел; и мы о то жаловали гос'подарю королю его мил'ости и гос'подарь его мил'ость //⁷ казал намъ с тыми бояры справед'ливост вчинити пану // [I. 32] под'ска(р)б'ему на року зложеномъ, то естъ по светомъ Матеи у неделю под страчен'емъ права, а пер'во того мы тых бояръ на тых землях и пророб'кахъ и сеножатах грабливали и въ лесъ есмо их не пускивали дровъ и лык брати. И мы суд'и с obu сторон пытали есмо тых бояръ гос'подарьских рошан'цовъ Лип'гневичовъ, што к тому от'пор чините. И бояре гос'подарьскіи перед нами от'пор чинили тымъ обычаемъ: ясвен'цы поведають с нами маючи границу по тую реч'ку Кеиструпу, а мы не маемъ с ними некоторое границы, а то наши зем'ли и селища и пророб'ки и сеножати от'чиз'ныи; деды и прадеды и от'цы наши и мы сами тыи зем'ли и селища и пророб'ки и сеножати и въ лесъ уходы звечистыи мели и з' упокои дер'жали а ни с кимъ границы не маемъ, тепер слышимъ тую границу от того Чука на том року зложеномъ; якожъ есмо кол'ко кротъ с тыми ясвен'цы о тыи наши зем'ли и селища и пророб'ки и сеножати и о уходы у лесъ копу⁸ мевали, а они сами не становилися и намъ ку шкоде приправовали; якож мы на тых зем'ляхъ и пророб'кахъ и сеножатах дедовъ и прадедовъ и от'цов селища и дома свои звечисто маемъ и за трудностями и шкодами нашими и за // [I. 32v] грабежи и за бои великими били есмо чоломъ дер'жав'цы нашому пану Ивану, абы его мил'ость за нами причинил'ся до гос'подаря короля его мил'ости, и за причиною его мил'ости гос'подарь его мил'ость дал намъ листь до князя Михаила Осовиц'кого, абы его мил'остъ восполокъ з дер'жав'цою нашимъ конеч'ную справед'ливостъ намъ вчинили и зъ тыми ясвен'цы о тыи наши зем'ли и селища и пророб'ки

4. *K. J. pastaba pieštuku kairėje paraštėje: Turėtu būti Счук.*

5. и (K. J.).

6. от (K. J.).

7. K. J.

8. *K. J. eilutę su šiuo žodžiu pažymėjo dviem brūkšniais kairėje paraštėje.*

и сеножати и в лесъ звечистыи вход. И мы суд'и с obu сторон высланыи, от пана Ивана под'скар'бъего, дер'жавъцы велен'ского а от князя Михаила Осовиц'кого, дер'жав'цы ясен'ского, промеж'ку собою объмову мели, чии бы мел повод быти. А такъ ясен'цы никоторого powodu не мели, тол'ко мовили перед нами: то естъ наша граница по тую речъку Кеиструпу. И пытали есмо тыхъ ясен'цовъ: вы поведаете, то ваша граница по тую речъку; которыи вы маете твер'дости на тую границу, маетел листы судовыи, которы бы суд'и вамъ по тую речъку с тыми бояры границу чинили. И ясен'цы перед нами никоторыхъ листовъ ани твер'достей на тую границу не дали, хто бы имъ тую границу и (з) рошан'цы чинил, ниж'ли за пер'вою // [l. 33] их жалобою выдали светковъ ⁹ людеи волости ясен'ское посед'никовъ и кунич'никовъ⁹, тых, которы дома свои мають от тихъ бояр рошан'ских за две (...), а тым бояромъ рошан'скимъ Лип'невичомъ вер'ху писанымъ не¹⁰ сумежники. И казали есмо тых светковъ ясен'ских людеи на имя пописати тых, которых они перед нами суд'ями с obu сторон становили и имени ихъ меновали: ¹¹ Довеико Мар'тиновичъ посед'никъ, Миц Ан'друшковичъ посед'никъ, Пет'ко Юш'кович кунич'никъ, Бар'тошь Коткович¹² кунич'никъ, Стец'ко Наркович з двора выпущен поробокъ, Мар'тин Юр'евич посед'никъ, Вен'цко Петрашевич посед'никъ, Ян'ко Юр'евичъ посед'никъ, Люкомъ Ойборовичъ посед'ник, Щепан Рим'кович посед'никъ, Яцъ Ян'кович посед'никъ, Шим'ко Якубович посед'никъ, Дов'кшелис Ян'кович посед'никъ, Павел Рутович посед'ник, Юцъ Каш'тов'товичъ кунич'никъ, Жадеико Конобаитис мещанин ясен'ский, Бор'тко Тар'видовичъ кунич'никъ, Томашъ¹³ кунич'никъ, //⁷ Ян Шудович кунич'никъ, Мицко Рукаитис посед'ник, Павел Стан'кевич кунич'ник, Григор Милошевич кунич'никъ, Ан'дрошь Милошевич конюх, Якуб Дов'нарович кунич'никъ, Янъ Юш'кович ку//[l. 33v]нич'ник, Ян Шудаитисъ кунич'никъ. И коли есмо пописали людеи ясен'ских светков на имя, пытали есмо другои стороны, бояр гос'подарьских рошан'ских Лип'невичов, маетел вы свои светки, иж то ваши от'чизные зем'ли и селища и проробъки и сеножати и в лесъ звечистыи входы, и на то, иж не маете из ясен'цы никоторои границы, через тую речъку Кеструпу. И бояре гос'подарьскийи (выдали светков бояр гос'подарьских)¹⁴ шляхту околич'ныхъ, сумежники двадцати и двух. И мы тых светков такъ же казали пописати на имя, которых бояре гос'подарьскийи перед нами становили и имени ихъ меновали: Ян Коковичъ шлях'тичъ, Ма-

9-9. K. J. *šių eilutę pažymėjo dviem brūkšniais kairėje parašėte.*

10. на (K. J.).

11-11. K. J. *šiuos sąrašus pažymėjo dviem brūkšniais kairėje parašėte.*

12. Кот'кокович (K. J.).

13. Neįrašyta (K. J.), t. y. *neįrašytas antrasis asmenvardis.*

14. *Frazę skliausteliuose K. J. įrašė virš eilutės vėliau vietoj iš pradžių parašyto ženkle (...).*

жеико Пикелевич шлях'тич, Миколаи Утковичъ шлях'тичъ, Лав'рын Грине-
 вичъ шлях'тичъ, Мит'ко Пикелевичъ шлях'тичъ, Ан'дреи Гриневичъ
 шлях'тичъ, Юр'и Коковичъ шлях'тичъ, Матеи Кебовичъ шлях'тичъ, Моцьсъ
 Матеевиъ шлях'тичъ, Лав'рин Матеевичъ шлях'тичъ, Юх'но Ил'яшевичъ
 шлях'тич, Роман Вож'кгин'товичъ шлях'тичъ, Ян Яцковичъ шлях'тичъ, Богдан
 Станевичъ шлях'тичъ, Грин Станевичъ шлях'тичъ, Ян Рукловичъ шлях'тичъ,
 Ян Кин'ятовичъ шлях'тичъ, Миколаи Мар'тиновичъ шлях'тичъ, Павел
 Юр'евичъ шлях'тичъ, Петр'ъ Мит'кевичъ шлях'//[1. 35]тичъ, Богдан Романо-
 вичъ шлях'тичъ, Рим'ко Юш'ковичъ шлях'тичъ¹¹. И коли есмо пописали с
 obu сторон светки и мели есмо промеж'ку собою суд'и с obu сторон объмову
 вод'лугъ статут гос'подарьских и правъ земьских, чии бы мели светки
 год'неишии быти вод'лугъ року зложеного пана Ивана его мил'ости и з кня-
 зем Михаиломъ Осовиц'кимъ под страчен'емъ права, пытали есмо судей кня-
 зя Осовиц'кого, иж'бы они свои статуты гос'подарьский отворили. И они
 намъ от'казали: мы своих статут не маемъ, – и мовили намъ, иж'бых'мо мы,
 суд'и пана Ивана под'скар'б'еого, свои статуты гос'подарьский казали
 от'ворити. Ино коли есмо казали статуты от'ворити гос'подарьские, чии бы
 мели светки год'неиши быти ку доводу, и князя Михаила Осовиц'кого суд'и,
 светки свои пописав'ши и статутъ гос'подарьскихъ прав земьских не
 выслуhav'ши, с права пошли проч и з светками своими. И мы поуторе тых
 судей князя Михаила Осовиц'кого припоминали, иж'бы они выслунали ста-
 тутъ гос'подарьскихъ прав земьских, чии бы мели светки год'неишии быти.
 И суд'и князя Осовиц'кого пред'ся с права пошли проч и от'казали намъ: мы
 статут гос'подарьских не хочемъ слухати, даемъ то до //[1. 35v] выроку
 гос'подарьского. И мы суд'и его мил'ости пана Ивана под'скар'б'еого вод'луг
 року зложеного под страчен'емъ права убачили есмо то, иж бояре
 гос'подарьский Лип'невичи у Роццах, которых имена вер'ху писаныи, з дав'ных
 летъ у дер'жан'и мели и маеть тыи ихъ земли и селища и пророб'ки и сеножа-
 ти и в лесе звечистыи входы, и вод'лугъ их светков годнеиших бояр шлях'ту
 сумеж'ников, которых есмо опытывали на томъ року зложеномъ, которых
 были готовы присягнути. И тыи светки бояре шлях'та перед нами от'казали:
 мы хочем присягнути, иж тутъ границы ясвен'цы и з бояры гос'подарьскими
 вер'ху писаныи Лип'невичи не мают у Роццах через тую реч'ку Кеиструпу, а
 то бояр гос'подарьских их от'чиз'ны зем'ли и селища и пророб'ки и сеножати
 и в лес звечистыи входы, а николи есмо не ведали¹⁵ людеи //7 ясвен'ских, иж'бы
 тыи зем'ли пахали и сеножати косили; деды и прадеды и от'цы тых бояр
 роцан'ских увер'ху писаныи Лип'невичи зем'ли и селища и пророб'ки и

15. *K. J. pastaba pieštuku kairėje parašėje: gal reikėtų* видали.

сеножати и въ лесъ звечистыи входы мають и на тыхъ земляхъ тыи бояре дома свои мевали и тепер мають. И мы, суд'и пана Ивана под'скар'//[л. 34¹⁶] бьего, zostавили есмо тых бояр гос'подарских всих Лип'невичов у Рощахъ при тых их землях и селищахъ и пророб'кахъ и сеножатеих и в лесъ звечистыи уходы и при томъ ихъ житу и ярине, которое было пожато под заказомъ людеи ясвен'ских за реч'кою Кеиструпою. И дали есмо то тымъ бояромъ гос'подарскимъ Лип'невичомъ рощан'скимъ всимъ до выроку гос'подарского. И на то есмо дали тымъ бояромъ гос'подарскимъ сесъ нашъ выпис под нашими печат'ми у дер'жане. Писан у Рощахъ сен'тебра двад'цатъ сегого, ин'дикта пет'над'цатого.¹⁷

2. //[л. 17] 1541 m.

Iš įrašo 1585 m. gruodžio mėn. 7 d. Žemaičių pono Mikalojaus Tolvaišio sprendime – VVA 19518a¹

Жикгимонт бож'ю милост'ю корол пол'ский, великий князь литов'ский, руский, пруский, жомоит'ский, мазовец'ки и иныхъ. Под'скарбему нашому двор'ному, дер'жав'цы велен'скому пану Ивану Ан'дреевичу. Тыми разы жаловали намъ тыи под'даныи наши, бояре велен'ский рощин'цы на имя Якубъ Реклевич, Дов'ятъ Медикгинович, Пац Козминович, Томашъ Мит'ковичъ, а Янъ Юш'ковичъ, а Янъ Мон'виловичъ, Миколаи Пужевич, Воит'ко Еиникович, Роман Тов'тковичъ и з ын'шою братею своею (...) наших волости ясвоин'ское околдвор'цовъ о томъ, штож они крив'ды и в'тиский великий имъ делаютъ и власт'ныи к'рунтъ зем'ли, от'чиз'ну и дедиз'ну их, в нихъ от'нимають и тамъ дерева на будован'е и на дрова имъ не дають и ихъ б'ють и мор'дуютъ и грабежи великий делаютъ, а тыи деи земли, от'чиз'ну свою, деды и прадеды и от'цы их спокоине дер'жали и на тых земляхъ седели, змер'ли и их, //[л. 17v] детеи своих, на томъ zostавили; а тепере деи они люди ясвоин'ские съ суд'ми своими, от дер'жав'цы ясвоин'ского князя Михаила Ивановича Осовиц'кого высланыи, вси зем'ли и дома, гумна их, на чомъ они седели, ку великой крив'де и шкоде их себе заехали и тепере их з жонами и з дет'ми с тыхъ домовъ выганяють, а некоторых вжо выгнали и з гумен ихъ збож'е вывозили и праве со всего ихъ вытиснули и многие шкоды и грабежи имъ поделали, для чого они ку великому вбоз'тву и знищен'ю пришли. И тых шкод и грабежовъ своих поделаных и збож'я з гумен и з домовъ их побраного реистръ немалыи перед нами покладали и плач'ливе били намъ

16. *Fondo tvarkytojo klaida, turėjo būti l. 36.*

17. *Toliau pieštuku K. J. autografas: Nur[აშიაუ] 1942. VII. 24–25 d. Pa[tikrinau] 1942. VII. 28 d. Nr. 2*

1. *Toliau K. J. pastaba pieštuku: p. 5–7.*

чоломъ, абыхъмо ласку нашу в томъ имъ //² учинили а с тых домов и земля их от'чиз'ных не казали их выгоняти, бо деи тепер вжо детемъ их з домов ихъ выгнано бол'шъ, нижли осемъдесять человека головами, и тепер они и з жонами и з детъми своими не мають ся где подети. И естлибых'мо при тых домех ихъ zostavitъ не казали, они ся просили у нас, абых'мо с пан'ства нашего добровол'не казали ихъ выпустит. Ино естли то будетъ так, яко они намъ жаловали, тогды то ся намъ // [l. 18] не подобало, жебы они мели зъ жонами и з дет'ми своими з домов своих бытъ выгнаныи а тепере для того абы ин'де с пан'ства нашего мели выходити. А так виделося намъ тамъ пред'ся комисареи выслати, которыи бы тамъ выехав'ши слуш'ное а справедливое розоз'нан'е межи ними учинили и зем'ли их ограничили и ведомо имъ зъ ясвоин'цы учинили, бо яко двор Ясвоин'ский, так теж и Велен'ский, обое наши имен'я гос'подарьские, а люди ясвоин'ский и бояре рощен'цы по томуж наши под'даныи сутъ, и того метъ хочем, абы оныи рощен'цы з жонами и з детъми своими (не) мели ся волочить и для того с пан'ства нашего выходити. Для чогож мы до князя Осовиц'кого листъ нашъ писатъ казали, приказуючи, аж'бы он з руки людеи ясвоин'ских, яко врад'ник тамошний, самъ тамъ выехал, а ты бы з руки бояр велен'ских рощен'цовъ так'же потол з нимъ выехал, которо-муж выезду вашому и рокъ покладаемъ от дан'я тебе и князю Осовиц'кому листовъ наших за шесть недел. А про то штобы еси с кн[язем] Осовиц'кимъ поспол ся згодив'ши на тотъ рокъ от нас зложоныи тамъ выехали и обома сторонам, яко рощин'цомъ, такъ и ясвоин'цом, казали перед собою ста[ти] и в тыхъ // [l. 18v] землях розозна'не и роз'судок слушныи а побож'ныи спол'нимъ обычае[мъ] межи ними вделали и ведомо имъ учинили и тые зем'ли, покуля ясв[оин']цы и теж рощин'цы дер'жати мають, заграничили а з домов ихъ абы ес[те] оных рощин'цовъ не рушали, жебы они з жонами и з детъми своими нигде ся не волочили и намъ набеган'я и докуки о томъ не чинили. А што ся дотычетъ шкод и грабежовъ ихъ, от них поделаных, мы до князя Михаила о томъ листъ нашъ писатъ казали, приказуючи, аж'бы он тымъ людемъ ясвоин'скимъ приказал, жебы они тыи вси грабежи и збож'я побраныи в целости им поот'давали и з домовъ их не выгоняли. А естлибы тых грабежов поот'давать не хотели, вы бы на он'же час справедливостъ о то имъ з ними вчинили. А вед'же мы ещо для лучшего розознан'е в тои речи комисаремъ (к) князю Михаилу Осовицкому прилучаемъ дер'жавцу плотел'ского королевое нашои ее мил'дости и великое кнегини Боны пана Юр'я³ Белевича, а къ тебе врядника юр'бар'ского Ивана Кун'цовича, которымъ казали есмо поспол з вами там быти, и вы бы о том року от нас зложеном зачасу имъ ведати дали

2. К. J.

3. Яна (К. J.).

и поспол з ними на тотъ рокъ зложоныи // [l. 19]⁴ тамъ выехали и тымъ обема сторонамъ казали стати и напер'вѣи бы есте о поля и пророб'ки и теж о лес, покуля тые рощин'цы мають уездчати, ведомо ихъ учинили и то заграничили. И которымъ обычаемъ тую речъ межи ними застановити и ведомо о полях и пророб'кахъ и о лесе имъ вчините и заграничите, вы бы тую всю справу достаточ'не на листе своемъ выписав'ши, до насъ прислали, а мы вжо на он' часъ кажемъ листы наши имъ, обема сторонамъ, на то подаватъ. Писан у Вил'ни под летъ бож'его нарожен'я тисеча пят'сот сорок пер'вого мес'ца декабра двадцатъ пяты ден, ин'дикътъ ос'мьнад'цаты⁵.

У того листу печатъ небож'чика гос'подаря короля его мил'ости Жикгимон'та I притиснена и под'пись руки писара под'писана тыми словами: Михаилло писар.⁶

3. // [l. 103]¹ 1546 m. liepos mėn. 20 d.

Iš 1665 m. spalio mėn. 23 d. įrašo Žemaičių žemės teismo knygosė – VVA 14690 (ŽA 116) l. 354–355a

Выпис с книгъ судовыхъ.

Под летъ божого нарожен'я тисеча пят'сотъ сорокъ шостого месеца июля двадцатого дня, ин'дикъта чет'вер'того. Я Стец'ки Пет'ровичъ, служебникъ его мил'ости пана Грыгор'я Есиповича Трызны, под'старостего Жомоит'ского, тивуна видуклев'ского, на тот час од его мил'ости на мест'цу будучи, а пры мне земенин господар'ски зем'ли Жомоит'ское панъ Станиславъ Янушевичъ, выездчали ес'мо на купу². Жаловал перед нами пры поз'ве земенин господар'ски зем'ли Жомоит'ское волости бер'жан'ское Щасный Семеновичъ и з жоною своею Бар'барою Якубов'ною на земе(ни)на господар'ского тоежъ волости на Бал'тромаея Пет'ровича, ижъ деи онъ, прышед'шы з люд'ми своими моц'но кгвал'томъ, гаи нашъ власт'ны Пил'кал'не вырубал и мужыковъ трох на имя Кетурия тивунъца и сына его Яца а Януша збил, которыи гаи з дав'ных часовъ от оца его небощыка // [l. 103v] Пет'ра тестю моему а от'цу жоны моее, небощыку Якубу в делу достал, гдежъ и по смер'ти небощыка тестя моего про//³докъ мои и по прод'ку моему жона моя ажъ до сих часовъ того гаю в спокоиномъ дер'жани была, гдежемъ тот кгвал'тъ и бои и вырубанье гаю тогожъ часу люд'ми добрыми сторон'ными и вижомъ в раду его мил'ости пана старостинымъ обвел. А Бал'тромаеи рекль: ямъ

4. *Šio lapo pirmąją eilutę K. J. dešinėje parašėte pažymėjo dviem brūkšniais.*

5. *K. J. pieštuku pabraukė osmь.*

6. *Toliau pieštuku K. J. autografas: Nur[šiaiu] 1942. VII. 27–28 d. Pat[ikrinau] 1942. VII. 28 dien[ą]. Nr. 3*

1. *K. J. pastaba lapo viršuje dešinėje pusėje pieštuku: Ona Pilkalne grobta (?) I Statutas Dekretas (?)*

2. *Eilutę su šiuo žodžiu K. J. pažymėjo dvigubu brūkšniu kairėje parašėte.*

3. *K. J.*

мужыковъ его не бил, а гаи есми рубал, яко свои а з ними недел'ныи. Щасныи рекъ: Не будет' ли тот гаи ув од'деле еще от оица твоего, а се шапка⁴ до людеи. Бал'тromeи шапкѹ прыставил. Щасныи на то дал свед'ковъ двад'цати и шести. Бал'тromeи с тых свед'ковъ выбрал двух чоловіекъ на имя: Сир'кгеля, чоловіка пана Кгес'кгаилова вер'пянского, а Роизкгя, чоловіка князя Яна, плебана ретовъского, – нехай деи Бар'бара Щасная, сестра моя, с тыми двема свед'ки прысягнет, какъ тот гаи ув од'деле, я нехай в томъ самъ буду винен. Бар'бара Щасная с тыми двема свед'ки прысягнула. Мы вед'ле прысяги жоны Щасного Бар'бары и вод'ле оных свед'ковъ тот гаи прысудили ес'мо Щасному и его жене Бар'баре. Пры томъ Щасны наперал кгвал'ту и бою мужыковъ своих. И Бал'тromeи рекъ: Нехай ми поста//[л. 104]вит того вижа, кому тые битые мужыки вказывал. Щасны поставил вижа, которыи того гаю, шкоды и мужыковъ битых огледал, на имя Яна, служебника пана Бориховского, врад'ника его милости пана троцького, старосты жомоит'ского, шовъкян'ского, вед'ле обычая которы уряд близшы ест. Мы-смы вижа пытали. Вижъ поведил: Перед серед'постемъ субботу мене узял вижомъ у пана моего Щасныи и обвел гаи вырубеныи гол'ховыи и мужыковъ указывал битых своих трех на име Кетуря тивунъца и сына его Яца а Януша и менил то на Бал'тromeя. И мы вед'ле сознания вижова пытали ес'мо Щасного: Што хочъ мети всказано: шкоды з боемъ и з навез'кою, а кгвал'тъ. Щасны се за кгвал'тъ взялъ. И мы то обачывъшы, ижъ некоторые бояре господар'ские зем'ли Жомоит'ское тутъ сточы рекли: Перед тым у Жомоити за пер'вших старость кгвал'ту николи не сужывали, од'ножъ шкоды з навез'кою, – мы, того на свои вырокъ не беручы, дали // ес'мо то на вырокъ его милости пана под'старостего. К тому тут же жаловал нам пры поз'ве земенин господар'ски зем'ли Жомоит'ское волости бер'жанъское Бал'тromeи Пет'ровичъ на земенина господар'ского тоежъ волости на Щасного Семеновича и мал'жон'ку его а сестру свою //[л. 104v] Бар'бару, иж деи не маю от них во имен'ях, яко в зем'ли оромой и неоромой, и тежъ в гаех, в сеножатах, у борах делу ров'ного. Щасныи отъпор чынил: Што ся тычет зем'ль оромых, гаювъ и сеножатеи и людеи тяг'лых, то вже ест з дав'ных часовъ поделено и каж'ная речъ ест за межами старими; делили межы себе браг'я рожона – отецъ его небощыкъ Пет'ръ и з оцомъ жоны моеи небощыкомъ Якубомъ, якожъ и помер'ли обадва а того делу николи межы себе не рухали; нижли, што ся дотичет бору и гаю ол'хового великого за дворомъ твоимъ тутъ в Шыле, то ест еще не делено, а вед'же я ему в томъ делу не бороню, а што се дотичет зем'ль оромых, якъ и сеножатеи, то и жона моя по небощыку Якубе, от'цу своемъ, а тестю моемъ, с пред'комъ моимъ того имени от трид'цати летъ в супокоиномъ дер'жани и до сих часовъ были, а тотъ дел николи нихта ся з них не упоминал. И

4. шапка (К. J.).

5. кат (К. J.).

мы Бал'тромея пытали: Кгды они менят такъ давѣно тыи имен'я поделены а у по-
кои дер'жали, от'цу твоему чы виделася кривѣда, жаловал' ли або упоминал коли
кому о томъ або ты по смер'ти от'ца своего. Бал'тромеи рекъ: Ачъ кол'векъ отецъ
мои о то не впоминал, або не виделасе ему в томъ кривѣда, нижли мне нине от
них ся // [l. 105] кривѣда видит и хочу з ними тепер все наполю делити. И мы тому
порозумевѣшы, ижбы таковы стары дел мел рушонъ быт, а впоминан'я жадного
не былого, ⁶ угленули ес'мо в статута, вставу и ухвалу господар'скую, гдежъ опи-
сует о ар'тикуле: Которая брат'я межы себе розъровънали и розписали и мели
бы тотъ // ³ дел от десети летъ вов' впокои а никто с них о оныи дел ничым не
упоминал, таковыи дел мает вечѣне дер'жанъ быти⁶. И мы тежъ Щасного и его
жону Барбару вод'ле того ар'тикулу зоставили, кгдижъ отецъ Бал'тромеювъ ани
тежъ Бал'тромеи по от'цы своем жад'ного упоминан'я не чынил, мает Щасныи и
его жона тот дел старыи за старыми рубежами и межами вечѣне дер'жати. А што
ся тичет бору и того гаю великого ол'хового, што межы ними ест недел'ного, то
межы себе мают напол роз'делити. И то ес'мо у книги записали и выпис с книгъ
под печатю ему дали ес'мо. Писанъ у Немокъштах.

У того выпису листу судового печат прытисненая од'на.⁷

THE FIRST STATUTE OF LITHUANIA IN ŽEMAITIJA

Irena Valikonytė

Summary

This is a publication of three documents that were transcribed by academician Konstantinas Jablonkis as early as 1942; they are kept at the Manuscript Department of The Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences (signature: f. 256, b. 3529). These documents include the decisions of the grand duke of Lithuania and the judgements passed by the courts of law in 1540s. The subject matter of these documents discloses a far from uniform attitude on the part of Žemaitijan nobles with regard to the First Statute of Lithuania, customary law and is also representative of their legal consciousness and of how the understood what was justice. These documents also cast new light on how the law-courts and judges were supplied with copies of the Statute of Lithuania.

Translated by Darius Baronas

6-6. K. J. šias eilutes pažymėjo dviem brūkšniais kairėje parašėje.

7. Toliau pieštuku K. J. autografas: Nur[აშიაუ] ir pat[იკრინაუ] 1942. IX. 22 d[იენ]ა.